

AUTOMATIZACE A KATALOGIZAČNÍ PRAVIDLA V SOUBORNÉM KATALOGU UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI

Marie Vacová

Rok se sešel s rokem a my se opět scházíme, abychom shrnuli to, čím jsme se během něho zabývali, s čím jsme se trápili a potýkali a co z tohoto zápolení se softwary, standardy, konverzemi a retrokatalogizacemi vzešlo.

Tím nechci říci, že bychom vzájemně nesledovali své aktivity, ale spíše to, že při přípravě příspěvku na takovéto setkání, kde jsou zastoupeny všechny typy knihoven, je nutné podívat se na všechno z nadhledu a pak vypadají věci trochu jinak. V běžné praxi, při schůzkách jednotlivých komisí Národní knihovny a při jiných pracovních jednáních člověk snáz propadne pocitu hájit si svůj „píseček“ a tím mnohdy kalí vody, tekoucí ke zdárnému konci.

Při přípravě tohoto příspěvku jsem si znovu prošla materiály komisí NK pro jmenný i věcný popis, pečlivě jsem si přečetla sborník z ústeckého semináře Automatizace knihovnických procesů a dospěla jsem k názoru, že sice krkolomnými cestami, ale všichni, ať máme software jakýkoli, spějeme k jednomu cíli. Nechci, aby to vypadalo, že vystupuji v roli smířčího soudce mezi jednotlivými softwary, ale praxe ukazuje, že delším používáním počítačů při katalogizaci dokumentů se všechny systémy blíží k obdobnému výměnnému formátu. Myslím si totiž, že když už je lidské, že musíme mít v jedné malé zemi tolik různých softwarů v jednom oboru, musíme přimět techniky, aby ve spolupráci s knihovníky vymysleli takové konverzní programy, které by poměrně snadno dokázaly záznamy z jednotlivých systémů převést do tohoto (doufejme jednoho a téhož) výměnného formátu. Konec konců od toho se tak jmenuje a proto byl vytvořen.

Naše knihovnictví prochází v těchto letech obrovskou změnou, knihovníci se učí při své práci používat počítače. Mám zkušenost, že v naprosté většině vše zvládají dobře a rychle. Co jim ovšem mnohem více ztrpčuje život, jsou za pochodu se měnící katalogizační pravidla. Nevím, jak to trápí jiné knihovny, třeba ALEPHové, ale TINLIBovské to trápí moc, protože mnoho těchto knihoven již katalogizuje delší čas na ostro. A věřte měnit způsob zápisu v katalogu měsíc od měsíce podle nového rozhodnutí není zrovna příjemné.

U nás na Univerzitě Palackého máme ve všech 7 knihovnách zkušené knihovnice, většinou s odborným knihovnickým vzděláním a dlouholetou praxí, pro něž tento stav znamená dvojí: za 1. stres z neustálých oprav a změn, také proto, že všechny mají v náplni práce ještě další činnosti, za 2. (což je příjemnější) aktivně spolupracují na aplikaci pravidel v automatizovaném zpracovávání knihovnických fondů. Na první pohled to vypadá neekonomicky a jako zdržování, když knihovnice nesouhlasí s určitým řešením, ale na druhou stranu mnohdy přijdou se zajímavým nápadem a hlavně lehčeji přijmou nutnost změn. Mnohdy s něčím nesouhlasíme jen proto, že si to neumíme představit, ale když se navrhované řešení vyzkouší, přijde se na to, že je dobré. V současné době sestavujeme souborný katalog naší univerzity ze všech sedmi lokálních fakultních katalogů a je to práce věru nelehká.

Sjednotit jmenný popis je základ. Je to práce velice časově náročná a vyžaduje značnou trpělivost, ale je to „hračka“ oproti nutnosti sjednotit i věcný popis. Při sestavování našeho souborného katalogu jsme začali sjednocováním pravidel jmenného popisu, aby se nezdvojovala pole, která mají být samozřejmě zapsána pouze jednou. To znamená, že jsme stanovili přesné zásady zápisu do jednotlivých polí, ale i přes to je v katalogu mnoho rozdílů, které se postupně sjednocují.

Začínáme samozřejmě polem název, které je v TINLIBu, ale i v jiných programech klíčové, tj. kontroluje se podle nich množina záznamů. Pokračujeme přes pole, která obsahují autority, to jsou v TINLIBu vlastně všechna validovatelná pole. Jde především o pole AUTOR, EDITOR, PŘEKLADATEL apod. Mohli bychom sice nechat v množině autorů různé varianty zápisu téhož autora, ale TINLIBová maska pro vyplnění jména autora je postavena tak, že vždy odpovídá jednomu konkrétnímu autorovi, a proto je v podstatě nemožné nechat v množině jednou zapsaného NOVÁKA, Jana, protože by se pod jeho jménem zobrazily všechny knihy, jejichž autory jsou nejrůznější Janové Novákové. (Viz příloha masky pole AUTOR). Obdobně je to s poli KORPORACE, KONFERENCE a také NAKLADATEL, i když tam nám chybí ještě možnost odkazů.

Při stanovování pravidel pro jmenný popis dokumentů vycházíme z pokynů ISBD, AACR2 a Národní knihovny, ale máme na paměti, že pracujeme v českém prostředí a především pro česky mluvícího čtenáře, i když se v žádném případě neodříkáme možnosti dvojjazyčného katalogu i pro naše zahraniční studenty. Ale tady bych chtěla zdůraznit, že je důležité slovo dvojjazyčný katalog, protože je podle mne nemyslitelné, abych ve své bytí univerzitní knihovně preferovala při jmenném či věcném popisu třeba angličtinu. Abychom nedopadli tak, jak jsem byla svědkem hodnocení našeho počínání cizinkou. Nedávno jsem totiž byla se svou kamarádkou a její francouzskou přítelkyní na výstavě moderního umění a k našemu všeobecnému překvapení

byly popisky pod díly pouze v angličtině a němčině. Naše Francouzka se podivila, proč tam nejsou i česky, když je výstava u nás a dodala: „Vous, les Tchques, vous etes tous le chéurs.“ Musím říci, že v té chvíli jsem se za Čechy trochu, no dost, zastyděla. Tím chci jen podotknout, že se rádi poučíme v cizině a přijmeme jejich poznatky, pokud se přesvědčíme, že jsou vhodné i pro nás. Nemyslím, že bychom měli trpět komplexem méněcennosti vůči komukoli. Vždyť se stačí podívat do světových knihoven, kolik je tam Čechů.

Ale zpět k popisu. Jmenný popis má při sjednocování (eventuálně opravách) dvě výhody oproti věcnému: 1. dá se totiž částečně sjednotit bez knihy v ruce, což u věcného popisu nejde ani náhodou; 2. jmenný popis dokumentu je vždy stejný, ať jej vytváří jakkoli zaměřený člověk, u věcného popisu si katalogizátor musí uvědomit rozdíl mezi lokálním a souborným katalogem. V této chvíli jsou asi univerzální knihovny typu SVK ve výhodě, protože ty musí vždy počítat s širokým okruhem uživatelů, nicméně přesto neklasifikují určitý obor zase do takové hloubky jako knihovny speciální. V našem případě musíme totiž kromě formy věcného třídění řešit i tuto problematiku.

(Příklad: kniha z oboru práva je pro potřeby našich 6 fakult oklasifikována podle jejich potřeb, tj. nepříliš podrobně, ovšem sedmé fakultě – tedy PF – to zdaleka nestačí, a proto je potřeba, aby na všech fakultách klasifikovali dokumenty stejně, protože jinak to v souborném katalogu nevypadá dobře. Tuto situaci by asi nejlépe vyřešilo jednotné katalogizační pracoviště pro všech 7 fakult.)

TINLIB má pro věcné třídění dokumentů 4 selekční jazyky:

klíčová slova – ta se generují automaticky z názvových údajů;

klasifikační znak – zde používáme střední vydání MDT;

tezaurus – to pole má zaplněné zatím pouze LF, neboť používá MeSH, počítáme do budoucna s tím, že i ostatní fakulty budou používat svoje oborové tezaury, takže je připraveno technické řešení pro uložení 7 různých oborových tezaurů v jednom poli. Ještě bychom si moc přáli, abychom mohli používat alespoň dvojjazyčný tezaurus;

předmětová skupina – s tímto polem bylo zatím nejvíce práce, protože jsme se rozhodovali, jakou formu použít. V TINLIBu je totiž toto pole systémově řešeno stejně jako pole pro tezaurus. Prošli jsme třemi stádii vývoje:

1. předmětové skupiny – nejprve jsme v tomto poli používali široké předmětové skupiny: FILOZOFIE, PRÁVO apod., ale ty se samozřejmě dosti rychle ukázaly jako nedostačující

2. předmětová hesla – z hlediska knihovnického bylo oklasifikování dokumentu klasickým řetězcem hesel a podhesel dobré, ale ukázalo se, že právě z hlediska postavení tohoto pole v TINLIBu (tj. způsobu, jakým se s ním pracuje při vyhledávání) není toto řešení příliš šťastné

3. prvky – na konec jsme došli k závěru, že budou nejlepším řešením. Prvek je

jednoslovné či víceslovné vyjádření tematiky dokumentu, není to ovšem ani klíčové slovo ani předmětové heslo. Umožňuje uživatelům využívat právě tu možnost, kterou jim TINLIB poskytuje a tou je „množinové“ vyhledávání. Čtenář si totiž sám skládá pojmy a tím vytváří množiny, nejprve široké a postupným přidáváním a střídáním pojmů vytváří množiny menší a různorodé, viz příklad:

P.S. Naznačená prázdná políčka označují, že do dané množiny patří ještě další podmnožiny.

V současné době se tento způsob klasifikace ověřuje v knihovnách jednotlivých fakult na větším množství různých knih. Zkoumáme totiž ještě možnost používat PRVKY v postavení PRVKU a PRVKY v postavení celé předmětové skupiny, protože se vyskytují termíny, které pro jeden dokument znamenají vyjádření nejužší tematiky, to znamená, že jsou prvkem jako takovým, ale pro další dokumenty označují širší obor: příklad: PRÁVO FINANČNÍ je v postavení předmětové skupiny pro ty, dokumenty, které se zabývají daněmi, platbami apod., ale pro Učebnici finančního práva je v postavení prvku i předmětové skupiny zároveň. Při tom všem ještě řešíme problémy se synonymií, homonymií, pravopisem, zkratkami, rozdělováním víceslovných prvků a podobně.

Na závěr chci říci jen tolik. Se souborným katalogem, pokud chceme, aby dobře sloužil uživatelům, je mnoho práce, ale myslím si, že je užitečná a že ji v budoucnu čtenáři ocení. A pro nás tvůrce standardů i konkrétních katalogizačních záznamů platí, že pokud pro nás bude kategorickým imperativem ČTENÁŘ– jeho spokojenost s používáním snadno ovladatelného a srozumitelného knihovního katalogu, nemůžeme se při jeho tvorbě rozejít příliš od sebe.